

consequence of close linguistic contact can also be pronounced divergent processes. This article focuses on morphological and word-formation changes that have significantly changed the grammatical properties of numerals in Slovak literary language, while in Czech they remained unchanged.

DOI: 10.31168/0459-6.07

М. Г. Джонова (София, България),
С. И. Лесева (София, България),
Е. Ю. Иванова (Санкт-Петербург, Русия)

Инхоативни глаголи с дателен експериенцер в българския език¹

В настоящата статията се прави синтактично описание на инхоативните глаголи от типа на *домъчнее / домъчнява ми* в съвременния български език. Те имат задължителен аргумент дателно местоимение със семантичната роля експериенцер и означават ново състояние на субекта. В деривационно отношение се свързват със съществителни, прилагателни или наречия за физиологично, ментално или емоционално състояние, вж. (Радева 1993). В семантично отношение разглежданите глаголи съответстват на синтактичните конструкции с предикатив за състояние и дателно местоимение. В някои случаи те се свързват пряко с предикатива (*зле ми е — призлее / призлява ми*), а в други (*студено — застудее / застудява ми, тъжно — дотъжее / дотъ-*

¹ Настоящият текст е резултат от изпълнението на научната програма на проекта «Онтология на ситуацияите за състояние — лингвистично моделиране. Съпоставително изследване за български и руски», подкрепен от Фонд «Научни изследвания» в рамките на конкурса «Проекти по програма за двустранно сътрудничество — България — Русия 2019–2020 г.», договор No КП-06-II РУСИЯ-78 от 2020 г. и РФФИ (проект No 20-512-18005).

жава ми)² е налице връзка по-скоро със съществителното (*тъга, студ*), което мотивира съответния предикатив. Важна особеност на инхоативните глаголи за физиологично или емоционално състояние е, че образуват видови двойки (глагол от свършен и глагол от несвършен вид) и че са винаги безлични, т. е. имат само форми за 3 л. ед. ч. и подложната позиция при тях остава винаги празна.

При изследването на инхоативните глаголи В. Недялков посочва, че те са начинателни глаголи, които са семантично (а в повечето случаи и словообразователно) съотносими със стативи (непределни предикати, обозначаващи качество, състояние, положение в пространството). В рамките на инхоативните предикати авторът разглежда като отделна група глаголите за емоция и възприятие, при които начинателното значение указва момента на поява, възникване на ситуацията (Недялков 1987: 189). Според К. Иванова тези глаголи показват изменение на интензитета на действието от нула към наличие (Иванова 1974: 94).

Обект на настоящото изследване е възможността за образуване на инхоативни предикати от различните семантични групи статични предикативни конструкции и синтактичното описание на инхоативните предикати, като се отбелязват разликите със съответните статични предикативни конструкции.

Изследването се основава на данни от Българския национален корпус (БНК³, Коева et al. 2012), примери от неофициална интернет комуникация, справка за глаголите в Официалния правописен речник (Мурдаров 2016) и в Речника на българския език (РБЕ 1977–2015).

² По-нататък в текста ще се споменават само корелатите от свършен вид, като наблюденията се отнасят и за двата глагола, което е онагледено и в част от примерите.

³ <http://search.dcl.bas.bg/>.

В българския език инхоативните съответствия на статичните предикативни конструкции⁴ се образуват по два модела: със замяна на глагола *съм* в конструкцията с глагола *стане / става*, който означава преминаване в ново състояние (срв. *топло ми е — става ми топло*), и/или с префигиран глагол, мотивиран от предикативното наречие (срв. *лошо ми е — става ми лошо — прилошава ми*). При префигираните глаголи основният аргумент остава експериментът в дателен падеж и предикатът е безличен. В дериационно отношение инхоативните глаголи се образуват с конфикса *до-(при-)/-ее* (*домъчнее / домъчпява ми*), а в някои случаи със *за-/ее* и *о-/ее* (*захладнее / захладпява ми, олекне / олеква ми*) (Радева 1993). Инхоативни глаголи се образуват предимно от предикативите, означаващи физиологично или емоционално състояние.

Таблица 1. Предикативи на *-о/-е* и техните инхоативни съответствия

Статична предикативна конструкция с дат. клитика	Инхоативен глагол с дат. клитика
хладно ми е	захладнее / захладпява ми
студено ми е	застудее / застудпява ми, достудее / достудпява ми
лошо ми е	прилошее / прилошава ми
зле ми е	призлее / призпява ми
леко ми е	олекне / олеква ми
мъчно ми е	домъчнее / домъчпява ми, примъчнее / примъчпява ми
тъжно ми е	дотъжее / дотъжпява ми
жал / жално ми е	дожалее / дожалпява ми
мило ми е	домилее / домилпява ми
скучно ми е	доскучае / доскучпява ми
криво ми е	докривее / докривпява ми

⁴ За предикативите в български вж. (Рожновская 1956, Маслов 1982, Иванова 2016).

Глаголи за физиологично състояние

Инхоативните глаголи за физиологично състояние *застудее ми, захладнее ми, прилошее ми, призлее ми, олекне ми* съответстват на статичните предикативни конструкции *студено, хладно, лошо, зле, леко ми е*. Централният аргумент е дателното местоимение със семантичната роля експериенцер⁵. Вторият аргумент е предложна фраза със семантичната роля локатив⁶, означаващ частта от тялото, свързана с даденото усещане. Този аргумент се изразява с предложна фраза с предлога *на* (1), но са възможни и други локативни предлози, като *зад* (2):

1. *Беше му прилошало на стомаха <...> и това чувство се усилваше⁷.*
2. *Нещо ми захладня зад ушите, попилах — кръв.*

При инхоативните глаголи *прилошее ми* и *призлее ми* по-често се изразява експлицитно и трети аргумент — стимулт за съответното физиологично състояние. Този аргумент се изразява с предложна фраза с предлога *от* (3), като се срещат и примери с предлога *заради* (4):

3. *Казах ти, че от уиски с кола ще ти прилошее.*
4. *На 36 човека в София им е прилошало заради жегите.*

Този аргумент е възможен и при съответните статични конструкции, но изразяването на стимула за новото състояние е присъщо най-вече на инхоативните предикати, тъй като те означават промяна в състоянието на експериенцера.

⁵ Глаголите *застудява* и *захладнява* имат отделна употреба без дателно местоимение със значение промяна в състоянието на околната среда (*В стаята застудя; Времето застудя*).

⁶ Относно семантичните роли, които приписват предикатите за физиологично състояние на своите аргументи, вж. (Джонова 2005: 574).

⁷ Примерите се цитират според оригиналния правопис.

При инхоативните глаголи *прилошее ми*, *призлее ми* стимулът може да се представи като място или ситуация, която обичайно предизвиква съответното физиологично състояние. Тя се представя с предложна фраза с предлога *в* (в *кола*, в *самолет*) или с израз от типа на *при вида на X*, *при мисълта за X*. За разлика от предлога *от*, който насочва към конкретен стимул за появата на даденото състояние, разглежданите конструкции представят обобщена, обичайна ситуация и това е причината съществителното в предложната фраза да е употребено генерично. Подобно изразяване на стимула за даденото физиологично или емоционално състояние не е възможно при съответните статични предикативни конструкции:

5. *Прилошава ми при вида на лепило.*
6. *Прилошава му дори в плувен басейн.*
7. *Не беше от хората, на които им прилошава при вида на кръв.*

За разлика от съответните статични конструкции при *прилошее ми*, *призлее ми* е възможно и наличието на адюнктна предложна фраза с предлога *на*, с която се представя мястото, на което се е появило описваното усещане:

8. *Прилоша ми на тренировка сутринта.*
9. *Прилоша ми на една изложба.*

Наличието на експлицитно изразен стимул прави възможна преносната употреба на инхоативните глаголи *прилошее ми*, *призлее ми* и *олекне ми* като предикати за емоция (вж. по въпроса за преносната употреба на предикатите за физиологично състояние [Кустова 2002: 17]), като в тази употреба стимулът може да бъде изразен и с комплементно *да*-изречение (при *призлее ми*) или *че*-изречение (при *олекне ми*) (вж. [Коева 2019а: 65]):

10. *На младока едва не му призлява от въодушевление.*
11. *Тя не проумяваше, че от думите ѝ на него не му олеква, а му става още по-тежко.*

12. *Не ви ли **призлява да** говорите за времето?*

13. *Госпожице Нит, нямам думи да ви опиша колко ми **олекна, че** се измъкнах от онази дупка.*

При *олекне ми* аргументът локатив *на душата, на сърцето* също насочва към емоционално, а не към физиологично състояние: **Олекна ми на душата.**

Възможно е и изразяването на стимула с предложна фраза с предлога *от* и местоимение (14) или съществително, чието съдържание се уточнява от атрибутивно съюзно изречение (Коева 2019б: 64):

14. *Все още му **призлява от това, че** САЩ не са успели да открият оръжия за масово унищожение.*

Може да се обобщи, че при инхоативните предикати за физиологично състояние възможните аргументи са дателно местоимение експериенцер и предложна фраза със семантичната роля стимул или локатив. При преносна употреба тези предикати означават емоционално състояние и в тази употреба стимулт може да се изрази с комплементно *че*-или *да*-изречение.

Глаголи за емоционално състояние

Инхоативните глаголи за емоционално състояние *домъчнее ми, дотъжее ми, дожалее ми, домилее ми, доскучае ми, докривее ми* съответстват на статичните предикативни конструкции *мъчно, тъжно, жал, мило, скучно, криво ми е*. При тази семантична група инхоативи обектът на емоцията е изразен с непряко допълнение с предлога *за* подобно на съответните предикативни конструкции:

15. *Така ще им **дотъжее за** училище и като почнат на 20-ти януари ще са огън от любов.*

Семантичната роля стимул се приписва на непрякото допълнение с предлога *от* или на комплементно изречение

със съюза *да* (при *домъчнее ми, домилее ми, доскучае ми*) или *че* (при *домъчнее ми, докривее ми*). За сравнение при съответните статични предикативи стимулът може да се изрази само с подчинено изречение:

16. *Радвам се, че не се сетих по-рано, толкова ми домъчнява от това!*

17. *Красиви истории. Да ти домилее да ги слушаш.*

18. *И тъкмо да ми докривее, че не мога да разчитам на приятелите си, чувам някой зад мен да брои.*

19. *Легнах при тебе, без да ти се обадя, защото ми домъчня да те събудя... ти така сладко спеше!*

20. *Те никога не бяха я виждали така хубава и малко им домъчня, че ето сега ще я напуснат и надали някога ще се върнат в нея.*

По отношение на предикативните конструкции за емоционална реакция или оценка Св. Коева посочва, че обектът може да се реализира с комплементно *че*-изречение, косвен въпрос или *да*-изречение, които се редуват с предложна група (Коева 2019а: 63). При инхоативните предикати също се откриват отделни примери с косвен въпрос:

21. *...че на човек да му дожалее колко може да деградира като военен министър един български генерал от резерва...*

Възможно е изразяването едновременно на обекта на емоцията с предложна фраза с предлога *за* и стимула с комплементно изречение, като предложната фраза е кореферентна на аргумент от комплементното изречение. В следващия пример обектът на емоцията *за пръстена* е кореферентен на допълнението *го* в подчиненото изречение:

22. *На невицата ѝ домъчня само за пръстена, че ще трябва да го връща, но в името на другите се съгласи.*

Св. Коева посочва подобна възможност при предикатите за предаване на информация и за знание, като разглежда

случаите на експлицитно изразяване на обекта на знанието като *вътрешна лява дислокация* — явление, свързано с топикализацията на даден аргумент от подчиненото изречение в обектна позиция при главния предикат, като в същото време допуска и експлицитна реализация в подчиненото изречение (*Чух го той да ми говори; Видяхме ги да ги водят*) (Коева 2021: 14). Смятаме, че експлицитното изразяване на обекта на емоцията също трябва да се разглежда като случай на вътрешна лява дислокация.

Може да се обобщи, че инхоативните предикати за емоционално или физиологично състояние означават ново състояние на експериментера, изразен с дателно местоимение. В семантично отношение те съответстват на статични предикативни конструкции. За разлика от тях при инхоативните предикати за физиологично състояние по-често се изразява аргументът стимул, като освен с предлога *от* той може да се въведе и с израз като *при мисълта за, при вида на* или *в*, който представя ситуация, която обичайно предизвиква съответното състояние. При предикатите за емоция стимулът може да се изрази с предложна фраза или с комплементно изречение. Възможно е и едновременното изразяване на стимула и обекта на емоцията, като в този случай обектът на емоцията е кореферентен с аргумент от подчиненото изречение.

Литература

- Джонова 2005 — Джонова М. Предикати със задължителен аргумент експериментер от типа «дострашее ме», «домгчнее ми» // *Littera scripta manet*: сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Василка Радева. София: Университетско издателство «Св. Климент Охридски», 2005. С. 568–577.
- Иванова 1974 — Иванова К. Начини на глаголното действие в съвременния български език / Бълг. акад. на науките. Инст. за бълг. език. София: Издателство на Българската академия на науките, 1974.
- Иванова 2016 — Иванова Е. Ю. Безличные предложения с обязательным местоименным выражением экспериментера в болгарском

- языке // Архитектура клаузы в параметрических моделях: синтаксис, информационная структура, порядок слов / Моск. гос. пед. ун-т; Ин-т языкознания РАН; отв ред. А. В. Циммерлинг, Е. А. Лютикова. М.: Изд. Дом ЯСК, 2016. (Studia Philologica). С. 332–368.
- Коева 2019а — *Коева С.* Комплементите в български // Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език «Проф. Любомир Андрейчин» (София, 14–15 май 2019 г.). Сборникът се посвещава на 150-годишнината от основаването на Българската академия на науките / отговорни редактори: В. Мичева, Д. Благоева, С. Колковска, Т. Александрова, Х. Дейкова. София: Издателство на БАН «Проф. Марин Дринов», 2019. С. 57–68.
- Коева 2019б — *Коева С.* Типология на рестриктивните и нерестриктивните изречения в български // Български език. Приложение. № 66. 2019. С. 49–76.
- Коева 2021 — *Коева С.* Към типологичен анализ на комплементността в български // Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021). Сборникът се посвещава на чл.-кор. проф. д.ф.н. Емилия Пернишка по случай 85-ата ѝ годишнина и чл.-кор. проф. д.ф.н. Мария Попова по случай 80-ата ѝ годишнина / съст. С. Коева, М. Стаменов. Т. 1. София: Издателство на БАН «Проф. Марин Дринов», 2021. С. 13–27.
- Кустова 2002 — *Кустова Г. И.* О типах производных значений слов с экспериенциальной семантикой // Вопросы языкознания. 2002. № 2. С. 16–34.
- Маслов 1982 — *Маслов Ю. С.* Граматика на българския език. София: Наука и изкуство, 1982.
- Мурдаров 2016 — Официален правописен речник на българския език. Глаголи / ред. В. Мурдаров. София: Просвета, 2016.
- Недялков 1987 — *Недялков В. П.* Начинателность и средства ее выражения в языках разных типов // Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / [А. В. Бондарко, М. А. Шелякин, В. С. Храковский, В. П. Недялков и др.; редкол.: А. В. Бондарко (отв. ред.) и др.]; Ин-т языкознания АН СССР. Л.: Наука, 1987. С. 180–195.
- Радева 1993 — *Радева В.* Словообразователна и семантична структура на деноминалните глаголи в съвременния български книжовен език. София: Университетско издателство «Св. Климент Охридски», 1993.
- РБЕ 1977–2015 — Речник на българския език. Т. 1–15. София: Институт за български език, 1977–2015. URL: <http://ibl.bas.bg/rbe/> (26.09.2021).

- Рожновская 1959 — *Рожновская М. Г.* Безличные предложения в современном болгарском литературном языке // Вопросы грамматики болгарского литературного языка / отв. ред. С. Б. Бернштейн. М.: Издательство АН СССР, 1959. С. 379–432.
- Koeva et al. 2012 — *Koeva S., Stoyanova I., Leseva S., Dimitrova T., Dekova R., Tarpatanova E.* The Bulgarian National Corpus: theory and practice in Corpus design // *Journal of Language Modelling*. 2012. Vol. 0. No. 1. P. 65–110.

Dative Inchoative Verbs in Bulgarian

This paper deals with the syntactic description of inchoative verbs of physiological state or emotion that denote a new state obtained by an experiencer argument, where the experiencer is expressed as a dative pronoun. Semantically, these verbs correspond to stative predicative constructions. Based on the analysis of corpus and dictionary data, we come to the conclusion that the inchoative verbs under discussion take three arguments — physiological state predicates assign an experiencer, a stimulus and a locative role, whereas predicates of emotion take an experiencer, a stimulus and an object of emotion. In addition, we present conclusions regarding the syntactic properties of each argument, as well as observations on the frequency of expression of the different arguments, where relevant.

DOI: 10.31168/0459-6.08

М. В. Ермолова (Москва, Россия)

О соотношении двух плюсквамперфектов в псковских говорах в сопоставлении с инославянским материалом

Как известно, для части севернорусских говоров (прежде всего, архангельских) характерно использование плюсквамперфектных форм типа *был*, *-а*, *-о*, *-и* + *-л*-форма. Детально